

SENECA'DA FELSEFE VE ÖLÜM

Fatma Zehra PATTABANOĞLU*

ÖZET

Felsefe, insanın yaşadığı evrenle anlamlı bir ilişki kurabilme yetisine destek olmakla birlikte, onun sonsuzluğa dair sorgulamalarına da bir cevap niteliği taşımaktadır. Nitekim “ölüm” diye adlandırılan kaçınılmaz sonuç, bütün insanlık tarihini meşgul eden, ancak çözümü güç olan meselelerden birisi olagelmıştır. Dolayısıyla düşünce tarihinde psikolojik, sosyolojik ve teolojik yaklaşımlardan yola çıkarak, en azından bu konuyu anlamlandırmak düşünürlerin asıl maksatlarından olmuştur. Felsefî bakış açısıyla ölüm korkusunun anlamı ya da anlamsızlığı diyebileceğimiz farklı yaklaşımlar zuhur ederken, daha ilk çağlarda Stoacı filozof Lucius Annaeus Seneca (MÖ. 4/MS. 65) felsefe ile ölüm arasında sıkı bir bağ kurmaya çalışmıştır. Ona göre yaşam, nasıl felsefe sayesinde bir anlam kazanıyorsa, ölüm de öyledir. Nitekim Stoa felsefesinin temeli olan “doğaya uygun yaşam”, Seneca'nın da çıkış noktası olmuştur. Bu sebeple ölüm, tıpkı yaşam gibi doğanın işleyen bir yasasıdır, mutlu olmak için bu yasaya uygun davranmak gerekmektedir. Bundan dolayı eserlerinde pratik felsefeyi öne çıkaran Seneca, “ölüm korkusuyla mücadele etme” gerekliliği üzerinde durarak, konuya dair çözüm önerileri sunmaktadır. Bu minvalde makalede Seneca'nın ölüme bakışına dair tespitlerde bulunulacak, felsefe ve ölüm arasında kurduğu ilişki değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Seneca, Stoacılık, felsefe, ruhun ölümsüzlüğü, ölüm

PHILOSOPHY AND DEATH ACCORDING TO SENECA

ABSTRACT

Along with supporting people's ability to establish a meaningful relationship with the universe they live in, philosophy is an answer for the questions about eternity. The inevitable result called as “death” has been occupying the entire human history, but it has also been a hard matter to

---

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü,
f.zehrapattabanoglu@hotmail.com

solve. Thus, at least making this subject meaningful by looking at psychological, sociological and theological approaches in intellectual history became the main aim of philosophers. There have been different approaches, which we may philosophically call as sense or senselessness of fear of death, and even in the first ages stoic philosopher Lucius Annaeus Seneca (b.c. 4 / 65) tries to make a tight connection between philosophy and death. According to him, death also gains a meaning with the help of philosophy as life does. Hence, the base of the Stoic philosophy “life according to the nature” became Seneca’s starting point, as well. That’s why the death is an act of the nature in process just like the life, and to achieve happiness a person must react accordingly. For this reason Seneca puts the practical philosophy forward in his works, points on the necessity of “fighting with the fear of death” and gives solution suggestions for this matter. In this manner, in the article there are determinations of Seneca’s view about death, and the relationship he established between philosophy and death is being evaluated.

Key Words: *Seneca, Stoicism, philosophy, immortality of soul, death*

GİRİŞ

Felsefe (*philosophia*) genel olarak, “bilgelik sevgisi” olarak açıklansa da “insanın gücü yettiği ölçüde fiillerini Tanrı’nın fiillerine benzetmesi”; “ölümü tercih etme”; “sanatların sanatı ve hikmetlerin hikmeti”; “insanın kendini bilmesi ve insanın gücü ölçüsünde ebedî ve küllî olan varlıkların hakikatini, mahiyet ve sebeplerini bilmesi” gibi çeşitli açılardan tarif edilegelmiştir.¹ Her türlü koşulda felsefenin ve bilgeliliğin önemini insanlara duyurmak isteyen “bir şey bilmediğimin bilincindeyim”² diyen Sokrates de sorgulanmamış hayatın yaşamaya değer olmadığını düşünerek felsefeye verdiği önemi yinelemiştir.³ Platon meseleye farklı bir açıdan yaklaşarak felsefeyi, bir çeşit ölüme hazırlık olarak görmüştür.⁴ Ona göre “Felsefe tutkuları yatıştırır, akli dinler ve ondan ayrılmaz. Gerçek olanı, Tanrılık olanı doya doya temaşa eder.”⁵ “Ruh Tanrılık olana, beden de ölümlü olana benzediği”⁶ için, ruhu felsefeyle eğiterek ölüme hazırlamak gerekmektedir. Çünkü “ölüm bizi amaca dosdoğru götüren yol”⁷ olması bakımından doğru anlaşılmalıdır. Nitekim Sokrates’e göre “İşe yarayan iyi bir kimsenin ölüm kalım hesabıyla uğraşmaması gerekir. Hesaplaması

¹ Kindî, “Tarifler Üzerine”, *Felsefî Risâleler*, Çev.: Mahmut Kaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 66-67.

² Platon, *Sokrates’in Savunması*, Çev.: Özgü Çelik, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s.40.

³ Platon, *a.g.e.*, s.72.

⁴ Platon, *Phaidon*, Çev.: Hamdi Ragıp Atademir-Kemal Yetkin, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2001, s.20,53.

⁵ Platon, *a.g.e.*, s. 58.

⁶ Platon, *a.g.e.*, s.51.

⁷ Platon, *a.g.e.*, s.24.

gereken şey, bir şeyi yaparken doğru mu yoksa yanlış mı, iyi bir insan olarak mı yoksa kötü bir insan olarak mı davrandığıdır.”⁸ İşte bu bağlamda kişiye ölüm yolunda doğruyu gösterecek şey, yine felsefedir.

Felsefe, başlıca ilgisi insan olmanın ne olduğu sorusuyla, insan varoluşunun doğası ve anlamıyla ilgilenen bir soruşturma biçimidir. Kuşkusuz ölüm kavramı çevresinde toplanan kayıp, keder, korku, önsezi, rahatlama ve şükretme gibi deneyim ve duygular aslında yaşamın ve insan olmanın ne anlama geldiği ile ilgilidir. Dolayısıyla ölümün anlam ve önemi ölümün kendisi demek olan varoluşun sonlanması gibi tek bir olguda değil, daha ziyade zinde ve doyumlu bir insan yaşamını sağlayacak olanaklar ile ölüm olgusu arasındaki ilişkide bulunacaktır.⁹ Nitekim hayat ve ölüm, biri olmadan diğersinin de mümkün olmadığı, ancak birlikte anlam kazanan çift kutuplu kavramlardandır. Doğum gibi ölüm de kaçınılmaz ve irademizin dışında bir gerçeklik olduğu için, anlaşılması ve sorgulanması bakımından filozofları önemli ölçüde meşgul etmiştir. Ancak insanoğlunun çok öteden beri kavramaya çalıştığı bu olgu, insanı kendisiyle, çevresiyle ve sonsuzlukla baş başa bırakmaktadır.

“Ölüm problemi şüphesiz insanın anlam ve değeri problemiyle doğrudan ilgilidir. Bu sebeple varoluşçu düşünürler ölümün doğal bir fenomen olmasından çok, ölüme dair farkındalığın kişinin kendi varoluşunu şekillendirmesinde ve kendini gerçekleştirmesindeki rolüne değinmişler, ölümü otantiklik ve özgürlük kavramları çerçevesinde değerlendirmişlerdir.”¹⁰

Çoğunlukla günah ve yargı kavramlarıyla birlikte düşünölmeye çalışılan ölüm fikri ve ölüm korkusu ile kurtuluş ve ölümsüzlük ümidi, dinin ve felsefenin en tartışmalı konularından biri olmuştur. Ölümün taşıdığı anlam da ilgili kültür, inanç ve felsefenin hayata yüklediği mana ile birlikte şekillenmiştir.¹¹ Ölümün mahiyeti, insandaki ölümlülük bilincinin kaynağı ve ruhun bu meseledeki işlevi hakkında değerlendirmeler özellikle Platon'la birlikte gelişmeye başlamıştır. Tıpkı Platon gibi ölümü felsefeyle ilişkilendirerek yorumlayan Roma Stoacılığının geç dönem filozoflarından Seneca da felsefeyi ölüme hazırlık olarak görmüştür. *Teselliler* adlı eserinde ölümün olağan bir olay olduğunu anlatan Seneca'ya göre bütün bir ömür, ölüme yürüyüşten başka bir şey değildir. Kişinin doğarken öleceği de belli olduğu için ölmesine şaşırarak saçma bir şeydir. Çünkü yaşamı kabul eden, zaten ölüme adanmıştır. Bilge insan ölümü yüreklilikle kabul eden kişidir.¹²

⁸ Platon, *Sokrates'in Savunması*, s.52.

⁹ Jeff Malpas, Robert Solomon, *Ölüm ve Felsefe*, Giriş, Çev.: Nur Küçük, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006, s. 16,18.

¹⁰ Emel Koç, “Gabriel Marcel Felsefesinde Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2013, Sayı:29, ss.201-217, s.202.

¹¹ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *DİA*, c. XXXIV, İstanbul, 2007, s.32.

¹² Seneca, *Teselliler*, Çev.: Kenan Sarılioğlu, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 134-135.

Zihni dingin olduğu için zihinsel hastalıklar kendisini felsefeye adayan kişiye uğramaz. Zira insana ancak ruh yüceliği yakışır. Hüzün zihinleri bozguna uğratarak, ele geçirdiği için yüce bir ruh aynı zaman da kederli de olamaz. Bilge için bu durum, felaketlerde bile ortaya çıkmaz. Bilge üzüntüyü kabul etse de kötülüklerle başa çıkmak için savaşmak zorundadır.¹³ Kötülüklerle savaşma gücünü ve eğitimini veren de felsefedir.

Seneca doğru bilgiye ulaşmanın, erdemli olmanın, yaşam ve ölümün anlamlı olabilmesinin, gerçek mutluluğa ve ölümsüzlüğe kavuşmanın kısaca insan olmanın anahtarı olarak felsefeyi görmektedir. Onun yaşamı mahkeme, devlet işleri ve felsefe çalışmaları arasında geçmiştir. Söz söyleme yeteneği ve devlet işleri başına her dert açtığına bilgelikten vazgeçmemek gerektiğini anımsamıştır. Caligula ve Claudius dönemlerinde sürgünde felsefe, şiir, tragedya çalışmalarıyla uğraşan Seneca, Neron döneminde onun eğiticisi ve danışmanı olarak geleceğin imparatorunu başlangıçta iyi eğitebilmek için, sonraları da doğru yola getirebilmek için yine felsefeye başvurmuştur.¹⁴

Seneca hayatı boyunca felsefe ve ölüm arasında kurduğu ilişki sayesinde, asıl gerçekliğin ölüm olduğunu anlayan insanın, fert ve toplum açısından erdem ve değerleri daha iyi anlayacağını anlatmaya çalışmıştır. Üstelik Sokrates, Cato gibi bilge insanların kendi ölümleriyle insanlığa örnek olduklarını söyleyen Seneca'nın, kendi sonu da ölüm anlayışına uygun bir şekilde gerçekleşmiştir. İlgisi olmadığı halde bir grup senatörün imparatora karşı düzenledikleri bir suikast girişimine katılmakla suçlanan filozof, imparatorun emriyle intihar etmeye zorlanmıştır. Saygın kişiliği sebebiyle ölümünü seçmesi kendine bırakılınca da damarlarını açtırarak intihar etmeyi tercih etmiştir.¹⁵ Eserlerinde felsefe ve bilgeliğin önemini insanlığa duyurmaya çalışan Seneca, ölüm meselesini de yaşamı doğru anlamak ve bu hayatı daha güzel kılabilmek için yorumlamıştır. Nihayet kendi ölümüyle de inandığı şeyleri hayata geçirme imkânı bulmuştur. Şimdi filozofun felsefe hakkındaki düşüncelerini daha kapsamlı olarak anlamaya çalışalım.

1. SENECA'NIN FELSEFE ANLAYIŞI

Hayatını felsefeye adayan Seneca önceliği bu ilmin ne işe yaradığını anlamaya vermiştir. Ona göre felsefe, varlıkların başlangıcını araştırır. Çünkü felsefe her şeye sinmiş, her varlığa kendi özelliğini vermiş, bütün tohumların gücüne yani ölümsüz Us'a yönelmiştir. Sonra ruh üstüne araştırmaya başlamıştır. Kökeni nedir? Nerededir? Süresi nedir? Kaç parçaya

¹³ Seneca, *De Clementia (Hoşgörü Üzerine)*, Çev.: Bedia Demiriş, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2014, s.73.

¹⁴ Türkan Uzel, "Giriş", Seneca, *Epistulate Morales* içinde, Çev.: Türkan Uzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.11.

¹⁵ Bedia Demiriş, "Giriş", Seneca, *De Clementia-De Tranquillitate Animi* içinde, s.14-15.

bölmüştür? Daha sonra bedenli olandan bedensiz olana geçme delilleri nedir? Bunları araştıran ve bilen bilge, başkaları gibi Tanrısal olayları kısık gözle izlemez, gerçeği ve doğayı aydınlatır. Uzay düzeyine yücelttiği yaşam yasasını, Tanrıları tanımakla kalmayıp onlara itaat etmeyi, başa gelen her şeyi Tanrı buyruğu olarak görmek gerektiğini kavrar. Yanlış kanılara uymayı yasaklar, her şeyi şaşmaz bir şekilde değerlendirir. Çünkü yurttaşı yurt dışına, Tanrıları uzay ötesine yerleştiren ve erdemi zevkle donatan şey, felsefe değildir. Ancak şerefliyi iyi sayan ve ne insanların ne de Tanrıların armağanlarıyla ayartılmayan, değeri hiçbir şey pahasına elde edilememekten ileri gelen şey, eşsiz felsefedir.¹⁶ Bilgelik ise, insan zihninin yetkin iyiliğidir. Felsefe bilgelik aşkı, bilgelik arayışıdır. Felsefe bilgeliğin eriştiği yeri gösterir. Adından da neyi sevdiği ortaya çıkar. Bilgelik ile felsefe birbirinden farklıdır, çünkü biri istenilen, diğeri isteyendir. Bilgelik, felsefenin sonucu ve ödülüdür. Felsefe yola çıkar, gidilen yolun amacı ise bilgeliktir. Seneca'ya göre bilgelik, Yunanlıların sophia dedikleri şeydir. Ayrıca erdemsiz felsefe, felsefesiz erdem olmayacağına göre felsefe, erdemin öğrenimidir. Felsefeyle erdem iç içe geçmiştir.¹⁷

Stoacı filozoflar için “bizim filozoflar” tabirini kullanan Seneca, eserlerinde pek çok filozoftan (Herakleitos, Sokrates, Platon, Aristoteles, Epicurus, Ariston, Zenon, Chrysippus, vb.) bahsederek, eskilerin izinden gideceğini, daha düzgün bir yol bulursa pekiştireceğini ifade eder. Çünkü Seneca'ya göre, “gerçek, kimsenin tekelinde değildir, gelecek kuşaklar için bile araştırılacak birçok doğru ve hakikat vardır. Bu sebeple kişi felsefi eğitiminde belirli bir seviyeye geldikten sonra artık kendine dayanmalıdır. Özdeyişlerini kendisi yaratmalı, başkalarınınkini belleğinde tutmamalıdır. Zira başkasının gölgesinde saklanan kimse hiçbir şey yaratamaz.”¹⁸ Bundan dolayı Seneca, Lucilius'a yazdığı mektuplarda ve diğer eserlerinde felsefeyle ilgili önceki filozoflardan öğrendiği şeyleri aktararak, gerektiğinde eleştirilerde bulunmaktadır. Seneca felsefe dışındaki bütün bilgilerden-felsefeye ne kadar aykırı olursa olsun-kendi yararına bir şeyler kaptığını söyler. Çünkü asıl önemli olan şey, bilgilerin ahlâk adına bize ne verdiğinin tespit edilmesidir. Seneca'ya göre Platon'un ideleri bu dünyada her yaptığımız ve hissettiğimiz şeyin hayali olduğunu söylemektedir. O halde var olup olmadıkları şüpheli olan bu şeyleri hor görmek gerekmektedir.¹⁹ Bunun gibi pek çok konuda felsefeyi ahlâk alanına indirgeyen filozof, bu dünyanın geçici maddî ve manevî hazlarının önemsenmemesi gerektiğini, asıl mutluluğun bilgelik sayesinde kazanılacağını düşünmektedir.²⁰ Bundan

¹⁶ Seneca, *Epistulate Morales (Ahlâki Mektuplar)*, s.230-231.

¹⁷ Seneca, *Epistulate Morales*, s.222; Seneca, “Letters”, *The Stoic Philosophy of Seneca*, Çev.: Moses Hadas, W.W. Norton- Company, Newyork, 1968, s. 221.

¹⁸ Seneca, *Epistulate Morales*, s.91.

¹⁹ Seneca, *a.g.e.*, s.133.

²⁰ Seneca, *a.g.e.*, s.87.

dolayı Seneca felsefesi, doğa anlayışı ve ahlâkla iç içedir. Çünkü insanlık için en önemli şeylerden birisi erdemdir. Erdemi insana öğreten de felsefedir. Ancak kendisini felsefeyle eğitebilen ruh, erdemli ruhtur. Erdemli ruh da akla bağlıdır. Çünkü akıl olmadan iyilik olamaz, akıl da doğanın peşinden gider. Akıl, doğanın taklidi olduğuna göre insanın en büyük iyiliği de doğanın isteklerine göre davranmaktır.²¹ Böylece akıl, erdem, doğa ve felsefe arasında bağlantı kuran Seneca, doğaya uygun davranmayı bilge için zorunlu görmektedir. Zira Seneca, erdemi “gerçeğin gözlemi” ve “eylem” olmak üzere ikiye ayırır. Çünkü felsefe öğrenimi, gerçeğin gözlemine verir; uyarı da eylemi ortaya koyar.²² Seneca bu konuda teorik ve pratik olmak üzere felsefeyi ikiye ayıran Aristoteles’ten örnek verir. Bilgiyi öğrenen insan, yapılması ve kaçınılması gereken şeyleri kavrar. Ancak bilgilenen kişi, öğrendikleri ve birikimleriyle ruhuna biçim veremezse, ona bilge denilmesi mümkün değildir.²³

Seneca bütün Romalılar gibi felsefeyi faydacı bir görüşle ele alır. “Bu, ne işime yarar benim?” diyerek meselelere bakar. Agnostik filozoflara karşı çıkar ve bu dünyayı bir hayal değil, gerçek olarak kabul eder. Bu sebeple felsefe iyi bir yaşam yoludur, bir ruh eğitimi, bir kişilik edinme sanatıdır.²⁴ Seneca’ya göre nereye geldiğimiz değil, hangi ruh hâli içinde bulunduğumuz önemlidir. Bu sebeple hiçbir yere bağlı kalmadan, koskoca dünyayı yurt bilip yaşam sürmek gereklidir. “Ben dünyanın bir tek köşesi için doğmadım koskoca dünya yurdumdur benim.”²⁵ diyen Seneca’ya göre Epicurus, Peripathosçular, Akademialılar, Stoalılar, Kynikler erdemi seven insanın, halkın hoşuna gitmeyeceğinde hemfikir olmuşlardır. Önemli olan başkalarının ne düşündüğü değil, kişinin kendisinin edindiği kanıdır. İşte bu yüzden felsefe halktan çok, kendinden hoşnut olmayı sağlar. Beğenilerin sayısından çok ağırlığına yer vermeyi öğretir. Yani niceliğe değil, niteliğe önem verir. Halk anlamadığı şeyi beğenmez. Bu konuda asıl önemli olan başkalarının ne düşündüğü değil, kişinin kendisi için edindiği kanıdır. Çünkü aşağı ruhların sevgisi, ancak utanç verici yollardan edinilir. Her şeyin üstünde olan felsefe halktan çok kendinden hoşlanmayı, insanlardan ve Tanrı’dan korkmadan yaşamayı, acılarını yenmeyi ya da onlara bir son vermeyi sağlar.²⁶ Seneca’ya göre hayat geçici olduğu için insanın gösterişlerden uzak, mütevazı bir yaşam sürmesi gereklidir. Bu sebeple mal mülk biriktirmek yerine insanlığa faydalı şeylerle meşgul olmalıdır. Yapılacak şey ise, doğa için gerekli olan az bir şeyle geçinmektir. Dolayısıyla midenin kölesi olmaya gerek yoktur. Bu tip insanların yeri

²¹ Seneca, *Epistulate Morales*, s. 149, 153.

²² Seneca, *a.g.e.*, s.245.

²³ Seneca, *a.g.e.*, s.246.

²⁴ Türkan Uzel, “Giriş”, Seneca, *Epistulate Morales* içinde, s.12.

²⁵ Seneca, *Epistulate Morales*, s.81.

²⁶ Seneca, *a.g.e.*, s. 84.

hayvanların, hatta ölümlerin yanındır. Çünkü yaşayan insan, başkalarına da faydası olandır.²⁷

Felsefeye dinsel bir saygı göstermek gerektiğini düşünen Seneca bilgeyle Tanrı'yı kıyaslar. Ona göre, felsefeyle uğraşmak gelip geçici bir şey değildir. İnsan felsefe sayesinde Tanrılarla yarışır hale gelir. Çünkü Tanrılar yaratılışı sayesinde korku nedir bilmez ve ölümsüzdürler. Bilge ise kendi sayesinde korkularını yener ve ölümlüdür. İşte bu sebeple felsefe kutsal ve saygın bir şeydir.²⁸ Hatta para, varlık, ün, giysi gibi şeyler, insanı Tanrı'ya eş yapmaz; ama felsefe, Tanrı'ya eş yapmayı vadeder.²⁹ Seneca'ya göre felsefenin görevi Tanrıların ve insanların gerçeğini bulmaktır. Felsefe Tanrılarla ilgili olan şeylere saygı duymayı, insanlarla ilgili şeyleri sevmeyi, egemenliğin Tanrılarının elinde olduğunu ve insanların arasında birliğin olması gerektiğini öğretir. Bunlara ilaveten Tanrı ve insan ilişkisiyle yakından ilgili olan ve birer erdem olarak kabul edilen sorumluluk ve adalet de felsefe sayesinde anlam bulur.³⁰

Seneca'ya göre felsefe ile zanaat (sanat) aynı şeyler değildir, felsefe zevklerimiz için doğayı bozmayı değil, doğaya uygun yaşamayı öğretir. Zanaatı yani gemileri, pencereleri, dokumayı, çalgıları, silahları vb. ortaya çıkaran akıldır, sağduyu değildir. Bunları bilge değil, bir insan yapar. Bilgelik daha yukarılarda bir yerdedir, ellere beceri sağlamaz. Felsefe, ruhların öğretmenidir; bilgelik, yaşamın sanatçısıdır. Dolayısıyla başka zanaatları da egemenliği altında tutar. Çünkü hayat da hayatın süsleri de bilgelğe hizmet eder. Bilgelik bütün Tanrılarının koskoca tapınağı olan evreni bize açar, bu âlemin gerçek çehresini zihinlerimize sunar, çünkü böyle yüce bir görüntü önünde görme yetimiz sınırlıdır.³¹ Felsefe halka yönelik bir zanaat da değildir, gösteri için hazırlanmamıştır, sözlere değil eyleme önem verir. Felsefe ruhu bir kalıba sokar, doğru yaşamayı öğretir, insan için en önemli rehberdir. O olmadan kimse mutlu olmadığı gibi korkusuz ve güven içinde de yaşayamaz. Seneca kadere karşı da felsefenin işe yaradığını düşünmektedir. Çünkü bilinmeyene karşı bir şey yapılamıyor, alinyazısı değiştirilemiyorsa, yani kadere karşı felsefe ne işe yarar diye sorulsa da insanın yine de felsefe yapması gerekir. Çünkü kader bizi koparılmaz bağlarla bağlasa da, felsefenin insanı koruması gerekir. Çünkü kadere karşı başı dik tutmayı, Tanrı'yı izlemeyi, rastlantıya nasıl katlanılacağını insana hep felsefe öğretir.³²

---

²⁷ Seneca, *Epistulate Morales*, s.55.

²⁸ Seneca, *a.g.e.*, s. 120-124.

²⁹ Seneca, *a.g.e.*, s.88, 112.

³⁰ Seneca, *a.g.e.*, s.225.

³¹ Seneca, *a.g.e.*, s.230.

³² Seneca, *Epistulate Morales*, s.56.

Stoacı varlık felsefesi doğa veya evrenle bir ve aynı şey olan Tanrısal varlık kavramına dayandığı için, doğa bilimi de bu bağlamda şeylerin, Tanrı'dan nasıl çıktıklarını ve belli dönemler sonunda ona nasıl döndüklerini araştırır.³³ Nitekim Seneca'ya göre insanın bedenine Tanrısal tohumlar ekilmiştir. Bunlar iyi bir ekiciye düşerse indikleri kökene benzer, kötü bir ekiciye düşerse tohum ölümle yüzleşir.³⁴ Seneca'nın Tanrısı evreni saran akıldır, insan ruhu da Tanrısal bir soluktur. Dolayısıyla Seneca'da yaratılışı bakımından ilk kökenine indirildiğinde insan, Tanrı'dan inmedir. Bu sebeple felsefe soya sopa bakmaz. Öyleyse insanı soylu yapan ruhudur. Bu ruha hangi koşulda olursa olsun kaderinin üstüne çıkmak için imkân verilmiştir. Çünkü insanların nereden geldikleri değil, nereye gittikleri önemlidir. Özgürlük hiçbir şeye köle olmamak, kaderi eşit şartla savaşa çekmektir. "Ölüm, kaderin elinde olsa da onu ben sürükleyeceğim."³⁵ diyen Seneca, kendi iradesiyle özgürlüğü şekillendirmenin mümkün olduğuna inanmakta, her ne kadar ölümü kaçınılmaz bir yazgı olarak nitelese de ölüme karşı güçlü durulabilmek için onu tanımak ve ön yargılarımızdan arınmak gerektiğini düşünmektedir.

2. SENECA'NIN ÖLÜME BAKIŞI

Evren tasarımı konusunda Stoacılar, Platon ve Aristoteles'in düşüncelerini kısmen kabul etseler de evrenin tözünü oluşturan şeyi ateş olarak almak hem de ateşi kendiliğinden canlı, hareketli, akıllı bir varlık olarak görmek ve onu Tanrılaştırmak bakımından Herakleitos'u takip etmektedirler.³⁶ Seneca da ateş, değişim, logos gibi kavramlar bakımından Herakleitos gibi düşünürken, ruhun ölümsüzlüğü konusunda Platon gibi düşünmektedir. Ancak ruhun ölümsüzlüğü, mutlak olmayıp değişen evren görüşü içinde anlaşılmalıdır. Stoacılar Herakleitos, Demokritos, Epikuros, Platon ve Aristoteles'in evren anlayışlarını sentezleyerek Yunan felsefesi tarihinde benzerine rastlanmayan son derece orijinal bir ebedi dönüşler kuramını sunarak, tek bir evrenin var olduğunu düşünmekle birlikte bu evrenin zaman bakımından tekrarlandığını düşünürler. Onlara göre birbirini

³³ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, c. IV, s. 351.

³⁴ Seneca, *Epistulate Morales*, s.175.

³⁵ Seneca, *a.g.e.*, s.103-104, 117. "Hiçbir şekilde baskı halinde değilim, istemeden hiçbir şeye katlanmıyorum, Tanrı'ya kölelik etmiyorum, çünkü gerçekten her şeyin sonsuza değin belirlenmiş ve kabul edilmiş bir yasaya göre hareket ettiğini biliyorum." diyerek Seneca kaderin değişmezliğini ama bu süreçte kendi özgürlüğünün de felsefe sayesinde farkında olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Seneca, *De Providentia (Tanrısal Öngörü)*, Çev.: Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 83.

³⁶ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, c. IV, s.278. "Herakleitos'a göre evrensel hayat yaratma ve yok olmanın sonsuz olarak birbirini kovalamasıdır. Yokluk, varlığı; varlık, yokluğu doğurduğundan var olmak ve olmamak, yaşamak, kaybolmak aynı anlama gelen kelimelerdir." Bkz. Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Çev: H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1993, s.22.

izleyen evrelerden her biri aynı süreci izlemekte yani aynı safhalardan geçerek varlığa gelmektedir.³⁷ Seneca'ya göre evren her zaman bu düzenini koruyacak değildir. Bir gün Tanrı onu bu gidişinden uzaklaştıracaktır. Hâlihazırda her şey belirli bir süre içinde dolanıp durmaktadır. Hâlbuki tabiattaki şeyler doğmalı, büyümeli ve sönmelidir. Bu sebeple belirli zaman diliminde dolandığını gördüğümüz her şey ve çok sağlam bilip dayandığımız bizi üstünde taşıyan şeyler parçalanacak, yok olacaktır. Nitekim her şeyin bir ihtiyarlığı vardır. Doğa eşit olmayan aralıklarla aynı amaca doğru hepsini yollar. Var olan, bir gün var olmayacaktır, tümden de yok olmayacaktır, çözülecektir. Çözülme de insan için ölmek demektir.³⁸

Seneca ölüm meselesini öncelikle Stoacılar da olduğu gibi varlık görüşü çerçevesinde değerlendirir. Nitekim “Stoacılar Herakleitos'tan dünyanın ana maddesi olarak ateş ile logos öğretisini ödünç almışlardır.”³⁹ Onlar nesnel bir rasyonaliteyi ve akılla anlaşılabilir gerçekliği ayrı bir idealar dünyasına değil de maddî dünyaya yerleştirmişlerdir. Evren ya da gerçeklik biri etken, diğeri edilgen iki ilkeye dayanır. Edilgen olan madde, etken olan için akıl ya da Tanrı'dır. Tanrı dünyanın aklıdır. Bundan onların varlık anlayışlarının düalist bir karakter taşıdığı anlaşılmalıdır. Çünkü Tanrı maddeden ayrı tinsel bir varlık ya da ilke değildir.⁴⁰ Ruh ve beden aynı varlığın iki tarafıdır. Beden katı ve sıvı maddenin bir parçasıdır. Ruh da hava ve ateşten oluşan nefestir. “Var olmakla cisim olmak aynı anlama geldiğinden, ruh da kaba bir cisimle örtülmüş ince bir cisimdir.”⁴¹ Ruh, beden ölümüyle hemen ölmek zorunda değildir. Özellikle bilginin ruhu, sıradan ölümlülerinkinden daha gelişmiş olacağı için ölümden sonra var olmaya devam edebilecektir. Ancak bu ruh sonuncu günde âlemdeki diğer şeyler gibi evrensel yanmayla son bulacaktır. Dolayısıyla bilginin ruhunun ölümsüzlüğü mutlak değildir. Zira mutlak ölümsüzlük sadece Tanrı'ya aittir. Burada asıl mesele ruhun cevherinin sonunda bozulması değil, kendinden çıktığı ve gelecek zamanlarda yeniden çıkmaya devam edeceği sonsuz okyanusa dönmesidir.⁴²

³⁷ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, c. IV, s.309.

³⁸ Seneca, *Epistulate Morales*, s.167.

³⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s.149. Stoacılar'a göre tek neden vardır, o da “yapıcı güçtür”. Aristoteles ise madde, yapımca (fail), biçim ve amaç olmak üzere “dört neden” kabul etmektedir. Platon ise bunlara idea ekleyerek beş “neden” tespit etmiştir. Seneca burada ek nedenlerin değil, genel nedenin anlaşılmasının gerektiğini söyler. Aslında ona göre ek nedenler sayısızdır. Bir şeyin neden olabilmesi için ek neden değil, yaratıcı neden olması gerekir. Bu da yaratıcı akıldır, yani Tanrı'dır. Çünkü nedenler çok sayıda her biri başlı başına olan birer neden değildir, kendilerini yaratan bir tek nedene bağlıdırlar. Seneca, *Epistulate Morales*, s.144-146. Aristoteles'in neden öğretisi için bkz. Aristoteles, *Fizik*, Çev.: Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.81.

⁴⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s.149-150.

⁴¹ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, s.95.

⁴² Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, s.95.

Ölümü beden ve ruhun ayrılışı olarak tanımlayan Seneca'ya göre ruh ölümsüzdür. Ölüm denilen şey yeni bir hayata doğuştur. Ancak ruhun ölümsüzlüğü Tanrı'nın evreni yeniden yaratacağı zamana kadardır.⁴³ Ruh bükülgen ve her türlü nemin etkisine karşı uysaldır, kolayca biçime girer. Çünkü ruh, her türlü maddeden daha ince ve daha kolay işlenen bir soluktur.⁴⁴ Anlaşıldığı üzere Seneca Stoa düşüncesine sahip olmakla birlikte yeri geldiğinde onların eleştirisini de yapmaktadır. Dolayısıyla ölümün tabiatın bir kanunu olarak görüldüğü Stoa anlayışını benimserken, ruhun ölümsüzlüğü konusunda Stoacıların görüşlerine katılmamaktadır. Çünkü onlara göre insan ruhu büyük bir yük altında ezilince bedende tutunamaz, hemen dağılır, çünkü onun özgürce çıkış yolu yoktur. Hâlbuki Seneca'ya göre,

“ateş nasıl ezilemezse, hava kılıçla sopayla yaralanmaz, kesilmezse kendine vuran aracın yöresini sararsa, aynı şekilde ruh da çok ince bir maddeden yapılmıştır. Ne yakalanabilir ne de bir beden içine sokulabilir. İnceliği sayesinde kendiliğinden yöresini sıkıştıran şeyi delip geçer. Nasıl ki yıldırım çok geniş bir alanı sarıp aydınlattığında küçük bir delikten kaybolup giderse ruh da ateşten daha ince olduğu için her bedenden geçip gider.”⁴⁵

Bundan sonra filozof ruhun ölümsüz olduğunu vurgular. Ona göre ruh bedeninin ardına kaldığına göre ölmüyor demektir, zira ruh hiçbir şekilde ezilemez. Ölümsüzlük de bir ayrıcalık olmadığına göre sonsuza dek sürecek şeye de hiçbir zarar gelmeyecektir.⁴⁶

Ruhun ölümsüzlüğü ve maddesel oluşu filozofun maddeci evren tasavvurunda çatışıyor gibi gözükse de Seneca felsefesindeki pek çok temel prensip bakımından sıkıntıya sebep olmamaktadır. Çünkü onun ruh ve Tanrı olmak üzere bütün varlığı maddeden ibaret görmesi her şeyi kader anlayışına göre çözmeye çalışması, evrendeki kötülük probleminde bakışını da aslında kolaylaştırmaktadır. Çünkü Seneca'ya göre Tanrı kaderi değiştiremez. Dolayısıyla kadere karşı sınırlı gibi gözükse de bu Tanrı fikri, filozofu kötülükten sorumlu olmayan bir Tanrı anlayışına götürmektedir. Savaş, hastalık ve işkence istenmeyen şeylerdir. Ama başımıza gelirse metaneti yitirmeden katlanmak gerekir. Elbette ki sıkıntılar istenecek şeyler değildir ama felaketlere katlanmaya yardım eden erdem istenecek bir şeydir. Bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu maddi şeyler değil, erdem belirler.⁴⁷

⁴³ Fatma Paksüt, *Seneca'nın Tuttuğu Işıktaki Platon ve Sonrası*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980, s. 17.

⁴⁴ Seneca, *Epistulate Morales*, s.116.

⁴⁵ Seneca, *a.g.e.*, s.129. Stoacılar ruhla sıcak nefes arasında tam bir özdeşlik kurmaktadır. Bkz. Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, c. IV, s.323.

⁴⁶ Seneca, *Epistulate Morales*, s.129.

⁴⁷ Seneca, *Epistulate Morales*, s. 156,168.

İnsanların ancak ölümle eşitlendiğini düşünen Seneca ölümün adil olduğunu, insanları eşit kıldığını düşünür. Bu sebeple de ölüm kötü değildir. Ölüm karşısında tedirgin olmak onu önceden düşünmemekten kaynaklanır. Nitekim kendi ifadesiyle Seneca ölümü şöyle anlatır:

“Ölüme ölümlülüğün kendisinden daha büyük bir teselli yok. İçimizdeki sayısız tehlikeden daha büyük bir teselli yok dışımızdaki bizi korkutan unsurların hepsine... Ölüm her yerdeyken ve bize her yerden saldırabilecekken ve insanlığa yıkım getirebilecek hiçbir şey küçük değilken sarsıntıdan dağın bir kenarının ani çöküşünden kıyı şeridine taşan denizin bu işgalinden korkmaktan daha aptalca ne var? Bunlar üzmemeli bizi, sanki olağan bir ölümden daha fazla acı barındırıyor, ondan çok farklıymış gibi, zira bu veya şu vakitte bir şekilde bu yaşamı terk etmemiz ve son nefesimizi vermemiz gerekiyor; o hâlde ölümümüz daha büyük bir nedenden ötürü gerçekleşebilir. Bir yerde ölmemiz gerekiyor, er geç.”⁴⁸

Doğayı Tanrıyla eşleştiren Seneca'ya göre doğadaki olaylar yüzünden ölüm gerçekleşirse bu hiç de üzücü bir şey değildir. Çünkü utanç verici herhangi bir ölüm yerine, doğanın kendinden bir parça olan toprak ile bizi sarması çok daha güzeldir ve aslında insan ölümle Tanrısına kavuşmaktadır.⁴⁹ Ayrıca ona göre

“Herkes ölüme yazgılıdır. Her şey eninde sonunda doğa tarafından çağrılacak ve gömülecek. Merak edilen nasıl olacağı değil, hangi gün olacağı. Oysa er ya da geç aynı noktaya varılacak.”⁵⁰

Bu sebeple Seneca ölümü ertelensin diye onursuzca yalvaran insanı, budala ve korkak olarak nitelendirir. Çünkü ona göre herkese idam cezası verildiği halde, insanın isteği hep en son öldürülmektir.⁵¹

Seneca ölümün kaderin değişmez bir çizgisi olduğunu şu ifadelerle de anlatır:

“Umma artık, yakarmalarınla değiştirmez kaderini Tanrılar. Kader kararlaştırılmış, saptanmış bir kez, büyük ve sonsuz bir zorunluk yönetir her şeyi, her şeyin gittiği yere gideceksin sen de. Yeni bir şey değil ki bu! Sen, bu yasa için doğdun.”⁵²

Ancak acılar ve ölüm için endişelenmeye gerek yoktur. Çünkü doğa insanı çok sevmektedir. Bu sebeple kişinin yapısını öyle düzenlemiştir ki, acı da katlanabilir bir acı olur artık ya da bu acı kısa sürelidir. Ne hikmettir ki en büyük acılar sınırlar ve eklemeler gibi bedeninin dayanıksız bölümlerine

⁴⁸ Seneca, *Naturales Quaestiones (Doğa Araştırmaları)*, Çev.: Cengiz Çevik, Jaguar Kitap, İstanbul, 2014, s.223.

⁴⁹ Seneca, *a.g.e.*, s.223.

⁵⁰ Seneca, *a.g.e.*, s.111.

⁵¹ Seneca, *a.g.e.*, s.111.

⁵² Seneca, *Epistulae Morales*, s. 184.

yerleştirilmiştir. Bu bölümlerde acı şiddetlenince kolayca sağırlaşır, artık insan çok acı duymaz olur.⁵³ Bundan dolayı aslında ölüm bir kötülük değildir, ama kötü bir görünüşü vardır. Çünkü yaşamak arzusu ile çözülp dağılmak korkusu insana yerleşmiştir. Ölüm birçok nimeti elimizden alıyor, alıştığımız her şeyden bizi yoksun bırakıyor gibidir. Ölümden nefret etmenin bir sebebi de sahip olduğumuz şeyleri bilmek, gideceğimiz yeri bilmemektir. Bilinmeyen şey insanı ürkütür. Ölüm, karanlığa dalmaktan korkmaktır. Ölüme aldırılmamak çok kolay bir şey değildir. Devamlı çalışmalarla ruhumuzu güçlendirmek, onu ölüme yaklaşacak ve ölüme korkmadan bakacak hâle getirmemiz gerekir. Çocuklar ve zihin yapısı zayıf olanlar ölümden korkmuyor. O halde muhakemeden yoksun bu varlıkların sahip olduğu güveni akıl bize sağlamazsa ayıptır.⁵⁴ Kimse erken ölmez, bu, Tanrı iradesi ile ezelde kararlaştırılmıştır. Çizilen sınırın değişmesi mümkün değildir ve insan kendisine düşen pay ne ise o kadar yaşayacaktır. Hayvanlar için uzun kabul edilen ömür, çok defa bir çocuğun yaşından fazla değildir. İnsanla hayvanın ömrü benzemediği gibi insanlarınki de birbirine benzemez. Ölümü yalnız ihtiyarlar için düşünmek hatadır. İnsan her yaşta ölebilir. Tabiat sevdiklerimizi sadece ödünç vermiştir ve uygun gördüğü zaman onları geri ister.⁵⁵

Seneca'ya göre var olan her şey değişmektedir. Bu konuda Herakleitos'u örnek gösteren filozof, "Aynı ırmağa iki kez hem giriyoruz hem girmiyoruz, çünkü ırmağın adı aynıyken sular akıp geçmiştir. Öyleyken bizi alıp götüren akıntı daha az hızlı değildir. İşte bu yüzden beden dediğimiz o pek değişen şeyi onca sevmemize, gün olup öleceğiz diye korkmamıza, böylesine deli divane olmamıza şaşır kalıyorum, çünkü her an bir öncesinin ölümü demektir."⁵⁶ der. Bundan dolayı Seneca her an ölüme yakın olan insanının bu kadar hızlı değişen bedenine niçin bu kadar bağlı olduğuna anlam veremez ve ölümlle ilişkili olarak meseleyi şöyle bağlar: "Her gün gelen ölüm, bir kez tam gelirse neden korkmak isteyesin ki?"⁵⁷ Bütün varlık taksimlerinden sonra neticede canlıları "ölümlüdürler ya da

⁵³ Seneca, *Epistulate Morales*, s. 186.

⁵⁴ Fatma Paksüt, *Seneca'da Ahlâk Görüşü-Zevk Anlayışı*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1971, s.35-36.

⁵⁵ Fatma Paksüt, *Seneca'da Ahlâk Görüşü-Zevk Anlayışı*, s.45.

⁵⁶ Seneca, *Epistulate Morales*, s.133 Seneca Stoacılar'ın varlık felsefeleri hakkında bilgi verirken onların "var olan"ın (existent) üzerine ondan daha genel, daha temel bir kavram geliştirdiklerini söylemektedir. Bu daha genel olan ilk cins, ana cins diye adlandırılan "bir şey"dir (something). Kimi Stoacılar'a göre "ilk cins" herhangi bir şeydir (quid). Çünkü doğa hayalin yarattığı Centaurlar gibi var olmayanları da kapsar. Tözleri olmasa da Stoacılar'a göre bu zihinsel kavramlar da vardır. Bu nedenle Stoacılar "var olan" kavramı üzerine ondan daha genel olan "bir şey" kavramını yerleştirmek ihtiyacını duymuşlardır. Bu durumda gerçek varoluş ancak maddî olana ait olsa da cisimsel olmayana da bir tür varlık tanıdıkları anlamına gelebilmektedir. Seneca, *Epistulate Morales*, s.131-132; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, c. IV, s. 266-269. Seneca Herakleitos'un "Bir ırmakta iki kez yunulmaz. Her şey geçer, hiçbir şey durmaz" sözünü Platon, Sokrates'in aracılığıyla nakleder. Platon, "Kratylos", *Diyaloglar*, Çev.: Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.216.

⁵⁷ Seneca, *Epistulate Morales*, s.133.

ölümsüz”⁵⁸ diye iki türe indirgeyen Seneca'ya göre, “Ölüm nedir?” sorusuna verilecek cevap “ya bir son, ya bir geçiştir.”⁵⁹ Metafiziksel sorgulamalarını felsefe ve ölüm içerikli geliştiren filozof, erdemli bir hayat sürebilmek ve yaşamın anlam kazanabilmesi için ölüm meselesini doğru kavramak gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple ölümü anlama ve ölüm korkusundan kurtulma konusunda felsefeye önemli bir rol yüklemektedir.

3. SENECA'DA ÖLÜMÜ ANLAMA BAKIMINDAN FELSEFENİN İŞLEVİ

Seneca felsefe ve ölümü biri olmadan diğerinin düşünülemediği bir hakikat olarak görmektedir. Filozof ölümün zorunluluğu, ölüm korkusunun anlamsızlığı, ölümsüzlük için ruhun ölümsüz olmasının gerekliliği, ancak bilge insanın yaşam ve ölümün anlamını kavrayabileceği, kaderin değişmez yazgısı olan ölümün doğaya uygunluğu, ruhun beden hapisanesinden ancak ölüm sayesinde kurtulabileceği, kötülük gibi görülen ölümün aslında insanlık için iyi bir şey olduğu, evrensel ahlâk ve toplum kurallarının uygulanabilmesinin felsefe ile gerçekleşeceği ve bunun da ölümlü insanların geride bıraktıkları güzellikler açısından önemi gibi daha sayılabilecek pek çok konuda felsefe ve ölümü ortak noktalarda buluşturmuştur. Bu konuda Seneca bazen Stoacı filozoflar gibi düşünürken bazen de kendine özgü tespitlerde bulunmuştur. Nitekim daha önce de söylediğimiz gibi o, öğrendiği bilgilere kendi yorumunu katarak felsefi düşüncüyü geliştirmek istemiştir.

Yaşam ve ölüm kavramlarına ahlâkî yorumlar getiren Seneca'ya göre yaşayan insan, başkalarına faydalı olandır; tembel olan ve başkasına faydası olmayanlar ise sanki mezarda yaşarlar, hatta onlar ölmeden önce ölmüş kimselerdir.⁶⁰ Mecaî olarak ölümü tasvir eden filozof, burada hemen felsefeyi devreye koyar. Çünkü insanı hayata, ölüme ve bütün gerçekliğe hazırlayan şey, felsefedir. Ölüm geldiği zaman bile felsefi bilgi, bu dünyayı daha iyi bırakıp gitmek bakımından işe yarar.⁶¹ Seneca, ölüm ve felsefe ilişkisine dair, dünyayı bırakıp gitme zamanı geldiğinde bilgeliğin ne işe yarayacağı sorusuna, bu dünyayı daha iyi olarak bırakıp gitmek cevabını veren Sokrates'le aynı görüşü paylaşır. Nitekim Seneca'ya göre Sokrates açıklıkla yaşamına son verebilirdi ama yasalara uymak için ve son

---

⁵⁸ Seneca, *Epistulate Morales*, s.131. Seneca var olanı; bedenli ve bedensiz olmak üzere ikiye ayırır. Daha sonra da bedeni canlı ve cansız olmak üzere ikiye ayırır. Canlı olanın ruhu ya da sadece canı vardır. Ya da canlı olanlar hayvanlar ve insanlar gibi bir yerden başka bir yere hareket edebilirler veya bitkiler gibi kökleriyle beslenip büyürler. Genel olarak canlılar ölümlü ya da ölümsüz olarak ikiye ayrılırlar. Bkz. Aynı yer.

⁵⁹ Seneca, *Epistulate Morales*, s.148

⁶⁰ Seneca, *a.g.e.*, s.139.

⁶¹ Seneca, *a.g.e.*, s.160.

dakikalarından dostları faydalanabilsin diye -asla her an her şey olabilir ümidiyle değil- hapishanede ölümü bekleyerek otuz gün geçirmiştir.⁶²

Seneca *De Providentia* (*Tanrısal Öngörü*) adlı eserinde bilgenin yaşam ve ölüm karşısındaki sarsılmaz ruh durumunu, yaşamak kadar ölümün de doğallığını içtenlikle anlatır. “Ölümü aşağılayın, sizi ya sona ulaştırır ya da başka bir yere nakleder. Talihi küçümseyin, ona ruhunuza saplayacak mızrap vermeyin”⁶³ diyen Seneca için insanların başına gelen felaketler, kaçınılması mümkün olmayan zorunluluğun, yani yazgının işidir. Bu sebeple evrende sarsılmaz bir zorunluluğun ve Tanrısal bir zekânın bilincinde olan insan, bilgedir ve ancak bilge bir insan, talihin önüne çıkardığı aksiliklere karşı koyabilir. Çünkü felsefeyle meşgul olan bilge kişi, kötülöklere kendini önceden alıştırmış ve başka insanların uzun süredir katlanmak suretiyle hafifletebildiği felaketleri, o uzun süre düşünüp hafifletir. Buna ilâveten bilge, ölümü bile küçümser ve ölümün aslında kötü olmadığını, yaşam kadar doğal olduğunu bilir.⁶⁴

Metafizik açıdan bakıldığında Seneca’ya göre ölüm, varlığın zıddı değildir. Çünkü varlığın zıddı yokluktur, hâlbuki ölüm yaşamın bir neticesi, mutlak koşuldur. Varlık ve ölüm kaderin yani doğanın bir parçasıdır. Ona göre ölümü suçlayanlardan hiçbirisi ölümü denememiştir, öyleyse bilmediğimiz şeyi suçlamak düşüncesizliktir. Aslında ölüm pek çok kişiye yararlı bile olmuştur, nicelerini işkence âletinden, yokluktan, yakınmaktan, işkencelerden ve bezginlikten kurtarmıştır. O halde felsefi açıdan nitelikli bir yaşam kayda değerdir, niceliğin bu konuda bir önemi yoktur. Zira mesele uzun ve boş bir yaşam değil, dolu ama gerekirse kısa bir yaşamdır.⁶⁵ İyi yaşamak ise felsefenin insanlığa armağanıdır. Tanrılar insanlara felsefe bilgisini değil, sadece felsefe yeteneğini vermişlerdir. Ancak felsefe herkesin erişebileceği bir iyilik değildir, öyle olsaydı bilgeliğin en iyi tarafı yani gelip geçici olmaması yok olurdu. Felsefe bir kader işi değildir, herkes onu kendi kendine borçludur ama o, başkasından istenmez.⁶⁶

Mutluluğa gereksinim duymamanın, aslında mutluluk olduğunu⁶⁷ söyleyen Seneca’ya göre mutluluğun ve özgürlüğün anahtarı da felsefedir. Akılsızlık kötü, insanı alçaltan bir şeydir. Ölümün karşısında neşeli bir tavır

⁶² Seneca, *Epistulate Morales*, s.162.

⁶³ Seneca, *De Providentia*, s. 93.

⁶⁴ Seneca, *De Providentia*, s. 41, 93. Seneca, *Naturales Quaestiones* adlı eserinde ölümü küçümsemek gerektiğini şöyle ifade eder: “Küçümse ölümü, böylece ölüme götüren her şey küçümsemiş olacak, örneğin o savaşlar, gemi enkazları, vahşi hayvanların ağzı ve aniden yıkılan ağır çatılar. Zira bunlar ne yapabilir bedeni ruhtan ayırmaktan başka? Hiçbir özen kaçamaz ölümden, hiçbir mutluluk bağışlayamaz, hiçbir güç alt edemez onu. Talih eliyle her şey farklı bir ölçüde pay edilir de ölüm herkesi eşit ölçüde çağırır. Tanrılar öfkeli olsa da bağışlayıcı da, ölüm kaçınılmaz. Cesaret doğmalı bu umutsuzluktan”. Seneca, *Naturales Quaestiones*, s.110-111.

⁶⁵ Seneca, *Epistulate Morales*, s. 236-237.

⁶⁶ Seneca, *a.g.e.*, s.225.

⁶⁷ Seneca, *De Providentia*, s.91.

sergilemeyi, bedeni ne olursa olsun hep yürekli olmayı, gücü tükense de çökmemeyi felsefe öğretir. Bu sebeple her şeyin üstesinden gelmek isteyen akla boyun eğmelidir. Çünkü akıl kişiyi yönetirse, o da pek çok kişiyi yönetir. Seneca burada akıl ve felsefeyi, ölüm konusunda çıkış noktası olarak görür. Çünkü felsefe insanı gerçek özgürlüğüne kavuşturduğuna göre,⁶⁸ ölümü öğrenen insan, köle olmayı unutacağı için, bir insana “ölümü düşün” demek, onu hürriyeti düşünmeye davet etmek anlamına gelecektir.⁶⁹ Ayrıca ölümü ancak akıl sayesinde anlayabileceğimizi ve bu konuda da felsefenin yardımcı olabileceğini kabul eden Seneca şu tavsiyede bulunur:

“Öteki dünyaya doğum tarihleriyle çağrılmıyoruz. Tanrı ertesi gün bize bir gün daha bağışlarsa, onu sevinçle karşılayalım. Ertesi günü endişesiz bekleyen kimse çok mutlu ve huzurlu yüreğiyle kendine hâkim bir insandır. Ömrünün tükendiğini söyleyebilen insan, her sabah yeni bir kazançla yatağından kalkar.”⁷⁰

Bu sebeple ruhumuzu kaderini anlama konusunda, olduğu gibi kabul etmeye hazırlamak gerekmektedir.⁷¹

Felsefenin ölümü anlamada işlevsel bir yapıya büründüğünü düşünen Seneca, bilgi edinme konusunda bütünden ayrılıp, parçayla sınırlanmamak gerektiğini ve uzayı seyretmenin insana pek çok şey kattığını söyler. Bu sebeple o, “bu evrenin başlangıcı nedir? Bu dünyanın yaratıcı kimdir? Nesnelere kim biçim vermiştir? Kim bir bütünde yüzüp duran durağan maddeye sarılmış her şeyi ayırmıştır birbirinden? Böylesine koca bir kütle nasıl oldu da bir yasaya, bir düzene sokuldu? Bunca ışık nereden kaynaklanıyor? Bir ateş mi yoksa ondan daha parlak bir şey mi, bir nur mu? Dünyayı bir kez mi göreceğiz sık sık mı doğacağım? Nereye gideceğim bu yeryüzünden?” şeklinde felsefi sorgulama içine girmekte ve bu sorulara şöyle cevap vermektedir:

“Evrendeki her şey madde ve Tanrı'dan oluşmuştur. Tanrı evrendeki karmakarışık maddeleri dengeler, rehber ve önder olarak onları güder. Tanrı yaratıcı olduğu için biçim verdiği maddeden daha değerli ve daha güçlüdür. Tanrı evrende nerde ise ruh da insanın içinde aynı yerdedir. Tanrı için madde neyse, bedenimiz de bizim için odur. Beden bağımlı olsa da ruh özgürdür. Beden ruhun sırtına yüklenmiş bir yükür, bir cezadır. Ruh, beden hapishanesinden çıkmak ister, felsefe onun imdadına yetişmezse uzayı seyrettirerek

⁶⁸ Seneca, *Epistulate Morales*, s. 84, 95, 139. Felsefeyi ölüme hazırlık olarak gören İslam filozoflarının ölüm korkusunun tedavisine yönelik çabalarının temeli ve fikrinsel dayanaklarından birisi Seneca'dır. Seneca'nın ifadesiyle, ölüm, iyi veya kötü kesilmiş bir saç kadar önemsiz değildir. Bir kötülük değildir, ama kötü bir görüntüsü vardır. Yaşamak arzusu ile çözülüp dağılmak korkusu her insanda yerleşmiştir. Müfit Selim Saruhan, “İslâm Filozof ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi”, *AÜFD*, 47 (2006), sayı: 1, s. 100.

⁶⁹ Fatma Paksüt, *Seneca'da Ahlâk Görüşü-Zevk Anlayışı*, s.13

⁷⁰ Seneca, *Epistulate Morales*, s.46-47.

⁷¹ Seneca, *a.g.e.*, s.235.

nefes aldirmazsa, ruh bunalir, o yükün altında ezilir. Ancak bedeni hor görmek, özgürlüktür.”⁷²

O hâlde ruhun özgürlüğü bedenden kurtulunca gerçekleşecektir. Bu sebeple bedeni değil, ruhu yani başka bir ifadeyle ölümü önemsemek gerekir. “Doğayı yeteri kadar yaşadım, ölümü bilgiyle dolu, olgun bekliyorum.”⁷³ diyen Seneca, ruh ve beden ayırımına göre varlığı ele alarak, bedeni sınırlayıp ruhu genişletmeyi tavsiye eder. Ona göre felsefe olmazsa, ruh hasta demektir. Ruh sağlığı için felsefe gereklidir. Öyleyse bıkmadan ömür boyu ruhu beslemek ve eğitmek gereklidir. İnsandaki en değerli şey akıldır. Bu akıl da insanın yaratılışına uygun yaşamasını ister. Zira Seneca’ya göre Tanrı insanın içinde ve yanı başındadır. Ruh da Tanrı sayesinde ayakta durur.⁷⁴ Seneca’ya göre aklın bulunmadığı yerde iyi yoktur. Akıl, tabiatın taklididir. En yüksek iyi, tabiata uygun yaşamaktır. İnsanın kendisine ait olması iyiliktir ve özgürlüktür. Boyunduruk altına almak isteyen şeyi, insan hor görmezse hürriyet ölür. Hürriyet, hiçbir şeye köle olmamaktır. Bir insanın ölümü düşünmesi hürriyeti düşünmesine başlangıçtır. Çünkü ölümü öğrenen insan, köle olmayı unuttur.⁷⁵ O halde ölüm, kişiye hem kimlik kazandırır, kendisini tanımaya vesile olur, hem de özgür olmasını sağlar.

Ölüm korkusunun saçma olduğunu düşünen Seneca’ya göre korkumuzun nedeni ayırt edilmezse, gerçek nedenlerle görünür nedenler arasında ilişki olmadığı görülür. Çünkü kişi ölümden değil, ölüm düşüncesinden korkar. Aslında ölüme hep aynı derece uzak olduğumuz için ölümden korkmak gerekirse hep korkmak gerekir, çünkü yaşadığımız hiçbir an ölümden arınmış değildir.⁷⁶ “Ölüm korkusu, bilgelik numarası yapmaktır”⁷⁷, diyen Sokrates gibi Seneca da ölüm korkusunun gerçek bilgelik olmadığını, onun ancak bilinmeyeni biliyormuş gibi görünmekten ibaret olduğunu söyler. Çünkü korkudan dolayı, kimse dünyanın en kötü şeyi gibi algıladıkları ölümün, aslında dünyanın en iyi şeyi olup olmadığını bilemez. Filozofa göre ölüm, yılları hesaba katmaz, ölümün insanı nerede beklediği bilinmez, bu yüzden her yerde onu beklemek gerekir.⁷⁸ Çünkü ölüm, tabiatın kanunu olup, doğal bir olaydır. İnsan ölümle karşı karşıya iken, ölümün yakınında olduğu zamandan daha güçlüdür. Aslında ölüm, insanın karşısında olunca, cahillere bile kaçınılmazdan kaçınmama gücü verir. Bu sebeple Seneca, Aufidius Bassus’dan⁷⁹ naklen yaşlılıktan korkmak

⁷² Seneca, *Epistulate Morales*, s.147-148.

⁷³ Seneca, *a.g.e.*, s.140.

⁷⁴ Seneca, *a.g.e.*, s.54, 100-101.

⁷⁵ Fatma Paksüt, *Seneca’da Ahlak Görüşü-Zevk Anlayışı*, s.26-40.

⁷⁶ Seneca, *Epistulate Morales*, s.86.

⁷⁷ Platon, *Sokrates’in Savunması*, s. 55.

⁷⁸ Seneca, *Epistulate Morales*, s.78-79.

⁷⁹ Romalı tarihçi. İmparator Tiberius döneminde yaşamıştır. Seneca Bassus’un son zamanlarını görür ve ölümün karşısında neşeli olmayı, beden ne hâlde olursa olsun hep yürekli memnun olmasını, gücünü yitirse de çökmemesini ona felsefenin sağladığını söyler. Seneca, *Epistulate Morales*, s. 84.

kadar ölümden korkmanın da budalaca bir iş olduğunu söyler. Çünkü nasıl ki yaşlılık, gençliğin ardından geliyorsa, ölüm de ihtiyarlığın ardından gelir. Zaten insana hayat, ölüm koşuluyla verilmiştir, dolayısıyla bu hayattan ölüme gidilir. O halde ölümden korkmak çılgınlıktır. Zira insanlar belirli olanı beklerler, ikircikli yani belli olmayan şeyden korkarlar. Hâlbuki ölümün adil, değişmez bir zorunluluğu vardır. Adaletin ilk koşulu eşitlik olduğuna göre, “Ölüm; adalettir, eşitlik.”⁸⁰ Seneca'ya göre ölümden korkan kişi, yaşayan insan için asla bir şey yapamaz. Çoğu kez ölmenin sebebi de korkudan ölmektir. Bundan dolayı iyi bir şekilde ölmeyi bilmeyen kişi, kötü yaşayacaktır.⁸¹ İşte bu sebeple iyi bir yaşam sürmek, ölümü doğru anlamakla yakından ilgilidir. Ölüm hakkında bize gerçek bilgiyi veren ise, felsefedir. Cicero'da olduğu gibi felsefe, özü gereği ussal bir etkinliktir; bu yönüyle nefsi tedavi edip hevâyı etkisiz kılar ve insanı doğru eylemlere yönlterek ölümsüzlüğe hazırlar. Zira Sokrates-Platon geleneğindeki söylemlerle, felsefe bir tür ölüme hazırlıktır ve bu hazırlığın temelinde arzuları yenmek yatmaktadır.⁸²

Seneca'ya göre, yarımına bile sahip değilken, insanın yaşamını düzenlemeye kalkması saçma bir iştir. Çünkü ancak kadere boyun eğebilen insan, kaderden kurtulabilir.⁸³ Bugün elimizde olan alınabilir elimizden, ama dün sahip olduğumuz şey, hiçbir zaman alınmaz. Kader bizden bir şey alsa da meyvesini bırakır ama insan haksız yakınmalarla onları kaybeder. Hâlbuki felsefe, kadere karşı başı dik durmayı öğretir. Böylece insan kaderin aldıklarından çok verdiklerinin değerini bilir. İşte bu sebeple Mucius ateşle, Regulus çarımhla, Sokrates zehirle, Rutilius sürgünle, Cato da kılıçla gelen ölümü yenmiştir. Onlar kaderin karşısında çaresiz gibi gözükseler de aslında ölümleriyle insanlığa örnek olmuşlardır. Seneca'ya göre o halde herkes bu bilinçte olmalı ve herhangi bir şeyi yenmek için çalışmalıdır.⁸⁴

Sokrates gibi ona göre de iyilik, bilgi; kötülük bilgisizliktir. Ancak Seneca filozofların felsefe dilini kullanıp da felsefenin gerektirdiği eyleme geçmemesinin kınanacak bir durum olduğunu söyler. Çünkü ona göre sadece bilgi yeterli değildir, eylem ve davranış yani teorik olmasından ziyade pratik felsefe asıl amaç olmalıdır. O hâlde insan özel problemleri aşır, toplumsal problemlerin üzerine gitmeli, kişisel özgürlükten ziyade toplumsal özgürlüğün sağlanması için çalışmalıdır.⁸⁵ Meselâ maddî istekler felsefe yapmaktan insanı alıkoyar, hâlbuki bilgelik insanı zengin yapar. Çünkü

⁸⁰ Seneca, *Epistulate Morales*, s.85.

⁸¹ Seneca, *De Tranquillitate Animi (Ruh Dinginliği Üzerine)*, Çev.: Bedia Demiriş, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2014, s.106.

⁸² Hasan Aydın, “Ölüm Korkusu Karşısında Felsefenin Tesellisi: Marcus Tullius Cicero ve Ebû Bekr Er-Râzî”, *Felsefe Dünyası*, 2011/2, Sayı: 54, s.34

⁸³ Seneca, *Epistulate Morales*, s. 266, 271.

⁸⁴ Seneca, *a.g.e.*, s.267.

⁸⁵ Seneca, *Epistulate Morales*, s.87, 75.

bilgelik, varlığı gereksiz hâle getirir.⁸⁶ Epikür'ün insanın doğduğu gibi öldüğü düşüncesine katılmayan Seneca'ya göre, insanlar doğduklarından daha kötü olarak ölmektedir; bu da doğanın değil, insanların suçudur. Çünkü kişi iyi yaşayıp yaşamadığını değil, ne kadar yaşadığını sorguluyor. Hâlbuki insan ancak doğduğu günkü gibi ruh sükûneti içinde ölürse bilgeliğe erer.⁸⁷ Ruhu endişelerle doldurursak körleşir ve gitmek zamanı geldiğinde yeteri kadar güçlü olamaz. Bu yüzden ruhu özel sorunlardan, toplumsal sorunlara yöneltmek gereklidir. Çünkü ölüm insanı ortadan kaldırır ya da kurtarır, beden yükünden kurtulunca insanın iyi yanları kalır.⁸⁸ Öyleyse ölmeden önce iyi şeyler yapmak, topluma faydalı olmak gerekmektedir.

Stoa felsefesinin intihar karşısındaki tavrına gelince, insanın gerektiği zaman canına kıyması kötü bir şey değildir. Bu tavrı Roma felsefesini derinden etkilemiştir. Seneca da intiharın eleminden ve yaşlılığın getirdiği zilletten kurtuluş olabileceğini düşünmüş, fakat eş ve çocuklar için yaşamın genel bir insanlık ödevi olduğunu da kabul etmiştir. Cato, Pliny, Epictetos ve Marcus Aurelius gibi Roma entelektüelleri de benzer bir tavrı benimsemişlerdir.⁸⁹ Seneca'ya göre kişiyi hayata sınımsız bağlayan zincir, yaşam sevgisidir. Bu sebeple yaşam sevgisini içimizden toptan söküp atmamak gerekir. Ancak günün birinde yapmamız gereken şeyi yapmamıza engel olmasın diye, bu sevgiyi yeri geldiğinde azaltmak gerekebilir. Beden görevlerini aksatıyorsa, ruhu bu yükten kurtarmak gerekli olabilir. Nitekim acısı yüzünden ölen insan zayıf ve korkaktır, acı çekmek için yaşayan insan ise akılsızdır.⁹⁰ İşte bu durumda Seneca'ya göre kişinin intiharı seçmesi daha mantıklıdır. Buna binaen şerefli ölüme dair Sokrates ve Cato'nun ölümlerini örnek gösteren Seneca, şöyle bir tespitte bulunur:

“Cato'nun şerefli yaşamı, erdem genişlemediğine göre şerefli ölümünden daha büyük bir iyilik değildir. Sokrates de gerçekte erdemini aynı şey olduğunu söylüyordu. Gerçek genişlemeyeceğine göre erdem de genişlemez. Bütün yetkinlikleri içinde taşır, kendi kendisiyle tam bir bütündür. Meselâ, savaşta zaten ölmek durumunda olan bir askerinin mızrağı düşmanına değil de boynuna geçirmesi o kişiyi daha şerefli yapacaktır. Zira akıl, insan nasılsa ölecek olduğuna göre, eline ne geçerse onunla canına kıymalı diye uyarır. Hırsızlama yaşamak haksızlıktır, ama hırsızlama ölmek en güzel şeydir.”⁹¹

Seneca'ya göre insanlar kaderi haksızlık yapmakla suçlar. Hâlbuki kaderin insanlara değil, insanların kadere uyması gerekir. Asıl yapılması

⁸⁶ Seneca, *a.g.e.*, s.59.

⁸⁷ Seneca, *a.g.e.*, s.70.

⁸⁸ Seneca, *a.g.e.*, s.75.

⁸⁹ Hayati Hökelekli, “İntihar”, *DİA*, c.XXII, İstanbul, 2000, s.351.

⁹⁰ Seneca, *Epistulate Morales*, s. 79, 134-135.

⁹¹ Seneca, *Epistulate Morales*, s.167, 165.

gereken çok yaşamak değil, yeterince nitelikli yaşam sürmektir. Bu sebeple nasibine düşen zaman ne kadar az olursa olsun, bu zamanı iyi kullanan kişi övülmeye lâyıktır. Meselâ, seksen yıl hiçbir iş yapmadan yaşayan kişi, aslında yaşamamış sadece hayatta kalmıştır, geç ölmüş değil, çoktan ölmüştür.⁹² O halde yaşam sona ereceğine göre maddî hırslar peşinde koşmak da anlamsızdır. Çünkü mal ve nimet insanı felsefeden uzaklaştırır. Dolayısıyla Seneca sürekli ölümü hatırlayan, yaşama ilgisi sınırlı olan, sahip olduğu ile yetinmeyi bilen, dünyada ancak felsefe ve erdem sayesinde iz bırakan bir insan tasavvuru çizmektedir. Seneca'da ölüm, yaşama kattığı anlam ve etik boyutu çerçevesinde ele alındığı için bilgelik ve erdem, ölümlülere nasip olan tek ölümsüzlük olarak görülür.⁹³ Nitekim ölüm korkusunun yaptığı etkiyi erdem çok daha iyi yapar. Zira her gün, “Acaba yaşamı soğukkanlılıkla nasıl bırakabilirim?” diye düşünmek gerekir. Çünkü hiçbir nimet insanın ruhu, onu yitirmeye hazırlıklı değilse sahibine zevk vermez. İnsanoğlu, yokluğu aranmayan bir eşyanın yitirilmesine kolaylıkla katlandığı için en güçlülerin bile başına gelebilecek felaketlere karşı kişinin kendisini cesaretlendirmesi gerekir. Nitekim felsefe, insanın kendisine eziyet etmesini değil sade bir hayat sürmesini ister. Çünkü varlığının altında ezilen kişi zayıf ruhludur.⁹⁴

Ölüm üzerine görüşlerini Stoa felsefesinin yazgı, Tanrısal öngörü ve talih terimleriyle ele alan Seneca'ya göre, insanların hayatları başka olsa da sonları, birdir. Bunun için insanın asıl görevi, kendini yazgıya sunmaktır. Çünkü evrene uymak büyük bir tesellidir. Nitekim bizim böyle yaşamamızı, böyle ölmemizi emreden şey, aynı zorunlulukla Tanrıları da yükümlülük altına sokmaktadır. Değişmez bir akış insansal ve Tanrısal her şeyi önüne katıp götürmektedir. Her şeyin yaratıcı ve yöneticisi olan Tanrı, gerçekten kendisi alinyazısını yazar ama kendisi bu yazının ardından gider. O, bir kez buyurmuştur, hep itaat eder. Bu zorunluluğu bozacak hiçbir güç yoktur. Nitekim sanatkâr maddeyi değiştiremez, bu yasaya bağlıdır. Bu sebeple kişi talihe karşı rotasını belirlemeli, acı çekse de bunları felsefe sayesinde düzeltereğini bilmelidir.⁹⁵ Tanrının yazgı karşısında bir şey yapamaması insan yaşamında onun sorumluluğunun sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Ancak bu sınırlı Tanrı anlayışına göre, Tanrılar kötülüğün varlığını da engelleyemezler, dolayısıyla kötülüğün sorumlusu olmaktan kurtulurlar. Ancak yine de Seneca'da Tanrı, insan yaşamının en küçük ayrıntısına egemen olan ve kontrolü altında tutan ilahî gücün sahibidir. Tanrısal öngörü olan bu yönetici güç, aslında Tanrı'nın kendisini kendi yarattığı evrende sunuşudur. Her şey zorunlu ve değişmez bir düzene göre olup bitiyorsa Tanrılara yönelmenin ne anlam ifade edeceği konusunda

⁹² Seneca, *a.g.e.*, s. 237.

⁹³ Türkan Uzel, “Giriş”, Seneca, *Epistulate Morales* içinde, s.14; Seneca, *Epistulate Morales*, s.267.

⁹⁴ Seneca, *Epistulate Morales*, s. 32, 34.

⁹⁵ Seneca, *De Providentia*, s.83-85; Seneca, *Teselliler*, s.135.

Seneca dindar bir eğilim göstererek, Tanrılara yönelen bir kimsenin mutlu olmasının da aslında kader planı içinde bulunduğunu kabul etmektedir. Böylece her şeyde Tanrısal olanı gören kimse sıkıntı çekmeyecek, kaderin yükü altında ezilmeyecektir. Zira insan Tanrı'nın egemenliğini görüp bayram etmek için, kısa bir süreliğine bu dünyada bulunmaktadır.⁹⁶

Seneca'nın yazgı ve özgürlüğü ilişkilendiren düşünceleri Roma Stoacılığının önemli düşünürlerinden Epiktetos (ö.138) ile Marcus Aurelius (ö.180) tarafından da dile getirilmiştir. Stoacılığın evrensel doğa yasası anlayışını sürdürerek bütün insanların yurttaşı oldukları dünya devletine sıkı sıkıya bağlı olmalarına karşın, Roma devletine itaat edilmesini savunmuşlardır. Stoacı filozoflardan Marcus Aurelius, Epiktetos ve Seneca'da evrenin ve eşyanın birliği, süreli değişme, evrensel determinizm veya kader, insan hayatının gelip geçiciliği, ölümün kaçınılmazlığı, Tanrısal inayet, toplumsal sorumluluk ve işbirliği, hoşgörü, felsefe ve bilgelikğin önemi gibi ortak düşünceler var olduğu dikkat çekmektedir. Roma Stoacılığı böylece insanların eşitliğinden otoriteye mutlak boyun eğmeye varan çok farklı düşüncelerle Hıristiyan felsefesinin oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur.⁹⁷

SONUÇ

Seneca'nın düşünce dünyasında felsefe ve ölüm, biri olmadan diğersinin anlaşılamayacağı bir ilişkiye sahiptir. Nitekim felsefe, Platon'da olduğu gibi ölüme hazırlanmaktır. Seneca tarafından "ölümlü ve akıllı bir canlı" olarak tanımlanan insan için ölüm asla değiştirilemeyecek bir yazgıdır. Ölüm korkusu da tamamen bilgisizlikten kaynaklanır. Bu sebeple insanın doğaya uygun davranması ve kaderini kabullenmesi gerekir. Çünkü ölüm insanı acılardan, kötülüklerden kurtarır ve onu özgür kılar. Ölüm yaşamı tersten okumak olduğuna göre, bu okumayı ona felsefe öğretir. Felsefe olmadan insan gerçekleri göremez. İşte bu sebeple ölüm ve felsefe yaşamı anlamlı kılar, insanın bilge olma yolunda ilerlemesine olanak sağlar. Seneca'ya göre ölüm ve felsefenin amacı da aynıdır. Zira ölüm insanın varoluşunun ebedî ve ölümsüz doğasını açığa çıkaran bir hakikattir. Evrensel doğa düzeni için zorunlu olan ölüm, kurtuluş ve gelecek yaşam için bir geçiştir, yani ölümsüzlüğe açılan bir penceredir; felsefe de kutsaldır, insanı Tanrı'ya ve ölümsüzlüğe ulaştırır. Böylece ölüm ve felsefenin ortak amacı olan gerçek mutluluğa kapı aralanır.

Sonuç olarak Seneca'da felsefe ölümü anlamlı kılarken, ölüm de felsefeyi derinleştirmekte, metafizik ve etik bağlamında geliştirmektedir.

⁹⁶ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s.124-125.

⁹⁷ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, c. IV, s. 216; Mehmet Ali Ağaoğulları- Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 83-84.

Seneca'nın felsefe ve ölüm düşüncesi; adalet ve özgürlük, eşitlik, bilgelik, kendinde olma, vefa, hoşgörü, niceliksel değil niteliksel bir yaşam sürme, doğaya uygun yaşayarak bütün dünyada hak ve hukuka riayet etme gibi daha pek çok ilâve edebileceğimiz değer yargılarını insanlığa sunmuştur. Dolayısıyla Seneca'nın bu düşünceleri diğer Stoacılar, Yeni Platoncular, bazı Hristiyan ve İslâm filozofları tarafından da takip edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, M. A. & L. Köker (2011) *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, Ankara.
- ARISTOTELES (1997) *Fizik*, çev.: S. Babür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, A. (2011) *İlkçağ Felsefe Tarihi*, c. I, IV, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, H. (2011) “Ölüm Korkusu Karşısında Felsefenin Tesellisi: Marcus Tullius Cicero ve Ebû Bekr Er-Râzi”, *Felsefe Dünyası*, 2011/2, Sayı 54.
- CEVİZCİ, A. (2012) *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul.
- BEDİA D. (2014) “Giriş”, *Seneca, De Clementia-De Tranquillitate Animi* içinde, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- GÖKBERK, M. (1990) *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- GÜRKAN, S. L. (2007) “Ölüm”, *DİA*, c. XXXIV, s. 32-34, İstanbul.
- HÖKELEKLİ, H. (2000) “İntihar”, *DİA*, c. XXII, s. 351-353, İstanbul.
- KİNDİ (1994) “Tarifler Üzerine”, *Felsefi Risâleler*, çev.: Mahmut Kaya, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KOÇ, E. (2013) “Gabriel Marcel Felsefesinde Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos, Sayı: 29.
- MALPAS, J. & R. Solomon (2006) *Ölüm ve Felsefe*, Giriş, çev.: N. Küçük, İthaki Yayınları, İstanbul.
- PAKSÜT, F. (1971) *Seneca'da Ahlâk Görüşü-Zevk Anlayışı*, Ulusal Basımevi, Ankara.
- PAKSÜT, F. (1980) *Seneca'nın Tuttuğu Işıktaki Platon ve Sonrası*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- PLATON (2001) *Phaidon*, çev.: H. R. Atademir & K. Yetkin, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

- PLATON (2010) *Sokrates'in Savunması*, çev.: Ö. Çelik, Say Yayınları, İstanbul.
- PLATON (2011) "Kratylos", *Diyaloglar*, çev.: T. Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- SARUHAN, M. S. (2006) "İslâm Filozof ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi", *AÜİF Dergisi*, 47, sayı: I.
- SENECA (1968) "Letters", *The Stoic Philosophy of Seneca*, çev.: M. Hadas, W.W. Norton Company, New York.
- SENECA (1997) *De Providentia (Tanrısız Öngörü)*, çev.: Ç. Dürüşken, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- SENECA, (1999), *Epistulate Morales (Ahlâki Mektuplar)*, çev.: T. Uzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- SENECA (2010) *Teselliler*, çev.: K. Sarıalioğlu, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- SENECA (2014) *Naturales Quaestiones (Doğa Araştırmaları)*, çev.: C. Çevik, Jaguar Kitap, İstanbul.
- SENECA (2014) *De Clementia (Hoşgörü Üzerine)* çev.: B. Demiriş, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- SENECA (2014) *De Tranquillitate Animi (Ruh Dinginliği Üzerine)*, çev.: B. Demiriş, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- UZEL, T. (1999) "Giriş", *Seneca, Epistulate Morales*, içinde, çev.: T. Uzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara.